

МОДЕЛЮВАННЯ АНГЛОМОВНОЇ МАНІПУЛЯТИВНОЇ МЕТАКОМУНІКАЦІЇ: НОВІ РАКУРСИ Й МЕТОДИКИ

[Гнезділова Я. В. Когнітивно-дискурсивні моделі англомовної маніпулятивної метакомунікації : дис. д-ра філол. наук : 10.02.04 – германські мови. Київ : Київ. нац. лінгвістич. ун-т., 2021. 502 с.]

Розвиток сучасного гуманітарного знання протягом останніх десятиліть в умовах глобалізованого, мультикультурного, інтерактивного дискурсивного простору безпосередньо пов'язаний із вивченням феномена комунікації, у межах якого окремої уваги заслуговує метакомунікативна діяльність, що є складником ширшого поняття "метакогнітивної діяльності (регуляції пізнання) і діяльності загалом" (В. Кашкін). Поняття метакомунікації з часів його розробки дослідницькою групою Г. Бейтсона в Пало-Альто неодмінно залучається до термінологічного апарату різноаспектних і поліпарадигмальних досліджень, предмети яких стосуються аналізу процесу людської взаємодії / інтеракції і враховують рівневий / ярусний / шаровий характер комунікації як такої. Вирішення проблем, пов'язаних із метакомунікативною діяльністю індивідів, пропонується в межах як суто спеціальних (лінгвістика, філософія, соціологія, кібернетика тощо), так і між- і трансдисциплінарних наукових галузей (еколінгвістика, психолінгвістика, лінгвокультурологія, етнопсихологія тощо).

Дисертацію Я. В. Гнезділової присвячено конструюванню когнітивно-дискурсивних моделей англомовної маніпулятивної метакомунікації шляхом диференціації їхніх інваріантів і варіантів, а також стратегіко-тактичної конфігурації конститuentів мовленнєвої взаємодії. Відповідний ракурс дослідницької думки власне й зумовлює актуальність теми дисертації, пов'язану як зі встановленням і характеристикою типів відношень між індивідуальним і колективним когнітивно-дискурсивного англомовного простору, так і з розробкою нових шляхів і алгоритмів у моделюванні метакомунікативної діяльності.

Дисертантці вдалося сформулювати власну науководослідницьку візію об'єкта та предмета дослідження, врахувати різновекторні теоретичні положення, акумулювати міждисциплінарний інструментарій для вирішення поставлених завдань, що в комплексі дало змогу представити академічній спільноті для оцінки й обговорення новий лінгвістичний напрям у межах когнітивно-дискурсивного підходу – "англомовне маніпулятивно-метакомунікативне моделювання" (с. 28). Ідеться про формування і становлення концепції когнітивно-дискурсивного моделювання метакомунікативної діяльності загалом, вироблення дієвої комплексної методики її аналізу на матеріалі англомовного маніпулятивного дискурсу, що становить значний внесок як в українську, так і в світову лінгвістику.

Не викликає сумнівів наукова новизна дисертації, яка експлікована передусім об'єктом і предметом дослідження, що коректно визначені авторкою в роботі на с. 26, і зумовлена чітко сформульованим у меті надзавданням – сконструювати когнітивно-дискурсивні моделі англомовної маніпулятивної метакомунікації шляхом диференціації їхніх інваріантів і варіантів, а також стратегіко-тактичної конфігурації конститuentів мовленнєвої взаємодії (с. 25). Оригінальність роботи полягає також у розробленій новій теоретико-методологічній концепції дослідження англомовної маніпулятивної метакомунікації, у межах якої запропоновано авторську дефініцію метакомунікації "когнітивно-прагматичного феномена, що

забезпечує вербальними й невербальними засобами організацію й коригування мовленнєвої взаємодії учасників дискурсу" (с. 59).

Беззаперечно перспективною в науковому плані є розроблена та вдало апробована авторкою нова комплексна методологічна процедура моделювання англомовної маніпулятивної метакомунікації. Дисертантці також вдалося довести висунуту гіпотетичну думку про

"метакомунікацію як когнітивно-дискурсивний феномен, що є інструментом маніпуляції через її здатність регулювати мовленнєву взаємодію і генерувати інваріантно-варіантні моделі спілкування, які відображають прагматичні інтенції мовців шляхом вибору адекватних для відповідного типу дискурсу стереотипних клішованих структур" (с. 24).

Положення, що виносяться на захист (с. 31–34), є обґрунтованими й переконливими, цілісно представляють концепцію, проблематику і здобутки дисертації, а їхня оригінальність і достовірність підтверджуються теоретичним і практичним емпіричним матеріалом у кожному з чотирьох розділів.

У першому розділі "Когнітивно-дискурсивні засади дослідження маніпулятивної метакомунікації у сучасній лінгвістиці" з'ясовується сутність префікса "méta-" (с. 40–41), пропонується критичний огляд метатеорій у лінгвістиці та розглядається варіативність дефініцій метакомунікації з акцентом на семіотичній опозиції "méta-" :: "немéта" (с. 41–49). Так, окрему увагу приділено визначенню метакомунікації як об'єкта когнітивної прагматики, висвітленню прагма-дискурсивної природи метакомунікативного знання, характеристиці маніпулятивної метакомунікації як когнітивно-дискурсивного феномена (с. 49–78). Належну увагу авторка також приділила питанню дискурсивних практик маніпулятивної метакомунікації та специфіці маніпулятивної vs персуазивної метакомунікації (с. 78–92).

У другому розділі "Методологія конструювання когнітивно-дискурсивних моделей англомовної маніпулятивної метакомунікації" систематизовано термінологічний апарат та інструментарій вивчення метакомунікативного англомовного дискурсу, визначено лінгвістичний статус метакомунікативів і запропоновано методичні процедури вимірювання ступеня метакомунікативності англомовного дискурсу (с. 97–118). Окрему увагу авторка приділила соціокультурним дискурсивним характеристикам англомовної метакомунікації (с. 118–122), а також процедурі моделювання англомовної маніпулятивної метакомунікації з позиції когнітивно-прагматичного прийому актуалізації, унаслідок чого представила когнітивно-дискурсивну модель як схему відображення маніпулятивно-метакомунікативної інтеракції (с. 118–127). Отже, п. Гнезділовій вдалося розробити й ефективно апробувати оригінальну комплексну методику когнітивно-дискурсивного моделювання англомовної маніпулятивної комунікації, що складалася із двох стадій, які мали етапний характер і передбачали залучення як загальнонаукових, спеціальних лінгвістичних, так і міждисциплінарних методів і прийомів дослідження. Хоча серед перелічених методів дискурсології дещо суперечливим видається таке формулювання методики / методу, як "аналіз дискурсу" саме в такій послідовності слів (с. 27), що може справити враження якогось абстрактного аналізу

дискурсу як об'єкта. Вочевидь у роботі йдеться про загальноприйнятту в соціогуманітарних науках дефініцію "критичний дискурс-аналіз" (Н. Ферклаф, Т. ван Дейк, Р. Водак).

Третій розділ "Когнітивні інваріантно-варіантні моделі англомовної метакомунікації" репрезентує широкий масив фактичного матеріалу, аналіз якого дозволив авторці встановити статичний і динамічний конституенти когнітивних інваріантно-варіантних моделей англомовної метакомунікації (с. 132–140); визначити лінгвокогнітивні критерії диференціації інваріантних незалежної й залежної моделей англомовної метакомунікації, а також варіанти когнітивної інваріантно-варіантної моделі англомовної метакомунікації (фатичної, регулятивної, референційної, рефлексивної, логіко-композиційної, суб'єктно-модальної) (с. 140–243). Окремо проаналізовані варіанти когнітивної інваріантно-варіантної моделі англомовної метакомунікації (амбівалентної і епізодично-асоціативної) (с. 243–252).

Четвертий розділ "Дискурсивні інваріантно-варіантні моделі англомовної маніпулятивної метакомунікації", на нашу думку, викликає найбільший дослідницький інтерес, адже в ньому акумульовані й експліковані найважливіші результати дисертації. Так, п. Гнезділова чітко встановлює конституенти дискурсивних інваріантно-варіантних (де)маніпулятивної моделі англомовної метакомунікації з подальшою кваліфікацією комунікантів у суміжній парі "маніпулятор – жертва" та відповідним розмежуванням рівнів (мовленнєво-ого(-ої) акту / жанру / події) англомовної маніпулятивної метакомунікації (с. 264–307). Варіанти дискурсивної інваріантно-варіантної моделі англомовної метакомунікації та способи їхньої реалізації детально проаналізовано в роботі, а визначений стратегіко-тактичний репертуар маніпулятивної метакомунікації представлено в рис. 4.4. (с. 312), 4.5. (с. 325), рис. 4.6. (с. 348). Зазначимо, що авторка встановила також конституенти і варіанти дискурсивної інваріантно-варіантної моделі англомовної метакомунікації (с. 368–380).

Загалом позитивно оцінюючи докторську дисертацію Ярослави Володимирівни Гнезділової "Когнітивно-дискурсивні моделі англомовної маніпулятивної метакомунікації", усе ж окремі її положення викликають певні запитання і спонукають до дискусії.

1. Так, у науковому дослідженні в галузі лінгвокомунікативістики важливими є критерії добору фактичного мовленнєвого / дискурсивного матеріалу, що регламентують і продукують коректність і об'єктивність можливих результатів. Оскільки типи дискурсу, дібрані авторкою для розв'язання поставлених завдань і досягнення мети, у частині обчислення їхнього мета-індексу підлягали певній градації, то необхідний коментар стосовно основних критеріїв чи принципів розмежування, наприклад, публічного дискурсу з медійним усним і письмовим, академічним і науковим, адже фактор доступності й відкритості може бути наявним майже в усіх запропонованих різновидах.

2. У роботі на с. 134 в рис. 3.4. представлено когнітивно інваріантно-варіантну залежну модель метакомунікації, у якій п. Гнезділова серед динамічних конституентів пропонує виділяти контекст, складником якого є особливий підтекст, що у свою чергу генерує амбівалентний та епізодично-асоціативний варіанти англомовної метакомунікації. У тексті дисертації нам не вдалось знайти авторського розуміння взаємовідношень контексту й особливого підтексту, а також критеріїв їхнього розрізнення власне під час опрацювання емпіричного матеріалу дослідження.

3. У запропонованому оригінальному рис. 4.6. на с. 348 дисертації представлено стратегії і тактики англомовної риторичної маніпулятивної метакомунікації, але зображено лише тактичний репертуар (псевдо-метакомунікативне маскування; ілюзування) однієї стратегії "вуалювання". Ураховуючи гіперо-гіпонімічні відношення між стратегіями і тактиками, запропонована родовидова диференціація прагматичного потенціалу потребує певного обґрунтування.

4. Окремі визначення і трактування в дисертації потребують більш уважного й коректного використання. Так, у висновках на с. 384 зазначається, що "англомовна маніпулятивна метакомунікація – це когнітивно-дискурсивна модель...". У цьому ж абзаці нижче авторка зауважує, що "когнітивно-дискурсивна модель англомовної маніпулятивної метакомунікації – це синкретична багаторівнева схема прихованих і виражених смислів". На наш погляд, у першій цитаті все ж таки наявний конфлікт між онтологією і гносеологією досліджуваного явища.

Висловлені побажання й запитання не впливають на загалом позитивну оцінку рецензованої докторської дисертації, яка є беззаперечно оригінальною і новаторською, а також становить значний внесок у розвиток мовознавчої науки загалом і германістики зокрема.

Перспективність одержаних у дисертації результатів пов'язана насамперед із екстралінгвістичним ракурсом її *актуальності*, адже власне метакомунікація є тим рідкісним явищем дійсності і об'єктом дослідження, що в умовах стрімкого соціально-технологічного прогресу й безупинного інформаційного потоку сучасного дискурсивного простору (зокрема її маніпулятивного) потребує додаткового вивчення як окрема когнітивно-семіотична система, представлена інваріантно-варіантними моделями, для прикладного застосування в кібернетиці, комп'ютерному програмуванні тощо.

Практичний і прикладний аспект одержаних у дисертації результатів ми вже частково прокоментували в частині актуальності роботи. Натомість додаємо, що представлені наукові здобутки можуть використовуватись у навчальному процесі під час викладання циклу лінгвістичних дисциплін, а також бути корисними в різноплановій інтеракції мультижанрових і полілінгвальних дискурсивних просторів. Упевнені, що і фактичний матеріал дисертації, репрезентований 168 дискурсивними фрагментами із семи типів англомовного маніпулятивного дискурсу (розмовного, публічного, наукового, академічного, медійного усного, медійного письмового та юридичного), що зокрема наведено у відповідних таблицях додатку А (с. 453–469) і в ілюстративних прикладах Додатку Б (с. 470–502) стануть у пригоді не лише науковцям, а й фахівцям-практикам – психологам, спеціалістам із різноманітних тренінгів тощо.

Отже, варто зауважити про той випадок гармонійного поєднання важливості як теоретичного, так і практичного / прикладного значення одержаних результатів рецензованого дослідження. Докторська дисертація Я. В. Гнезділової беззаперечно поповнює *теоретико-методологічний базис* гуманітаристики загалом і лінгвістики зокрема, адже її концептуальні положення розширюють горизонти категоріальних, поняттєвих орієнтирів синергетичної парадигми наукового знання (на зразок "дискурсивної інваріантно-варіантної моделі маніпулятивної метакомунікації"), що логічно й успішно репрезентовані в роботі під час аналізу англомовної маніпулятивної метакомунікації та її когнітивно-дискурсивного моделювання.

Надійшла до редколегії 05.04.21

Igor Korolyov, Doctor of Philology, Professor
ORCID: 0000-0003-0436-5923
e-mail: korolyovigor@gmail.com
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

ENGLISH MANIPULATIVE METACOMMUNICATION MODELING: NEW ANGLES AND TOOLS

[Gnezdilova Ya. V. *Cognitive and Discourse Models of English Manipulative Metacommunication*. A Thesis for Doctor of Sciences Degree in Philology : 10.02.04 – Germanic Languages. Kyiv : Kyiv National Linguistic University, 2021. 502 p.]